

НАУКОВІ СТАТТІ

Соціально-економічні проблеми Донбасу

УДК 338.45:622.33.001.76

А. І. Кабанов,
доктор економічних наук,
м. Донецьк

ЗБЕРЕЖЕННЯ ШАХТНОГО ФОНДУ І ПРОБЛЕМИ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ ВУГІЛЬНОЇ ГАЛУЗІ: РЕТРОСПЕКТИВА ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Україна пройшла багаторічний шлях розвитку вугільної промисловості, де на кожному відрізку часу завжди поставало питання збереження шахтного фонду. Насьогодні вугільна промисловість України є багатофункціональним виробничим комплексом, що характеризується значними обсягами виробництва та послуг, різнобічними видами діяльності, складними внутрішніми і зовнішніми зв'язками, специфічними умовами праці.

Інтенсивне піднімання видобутку кам'яного вугілля в Україні відноситься до кінця 19-го і початку 20-го століття. Так, у 1900 р. видобуток вугілля в Донбасі склав 11,0 млн. тонн, а за розвитком видобутку вугілля в Україні в наступні часи виділено кілька періодів, характеристика яких наведена нижче (табл. 1).

Характер змін, що відбувалися в розвитку вугільної промисловості держави, у стані шахтного фонду, наглядно простежуються за 4, 5 та 6 періодами, тобто з 1946 по 2005 р. (рис. 1). Ці зміни було обумовлено такими чинниками:

відбудовою ряду шахт Донбасу, які були затоплено (зруйновано) під час Великої Вітчизняної війни 1941 — 1945 рр.;

уведенням в експлуатацію великої групи комсомольських шахт, побудованих в період 50 — 60-х рр.;

переходом на комплексно механізований видобуток вугілля з використанням нових технічних засобів, які почали використовуватися в 70 — 80-х рр. минулого століття;

структурними змінами в галузі, що відбулися в 90-х роках минулого століття, коли Україна стала незалежною самостійною державою;

організаційними діями у вирішенні найскладніших комплексних проблем, пов'язаних з реструктуризацією галузі, що проводилися в 1995 — 2002 рр.

Початок реструктуризації вугільної галузі було визначено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 05.05.95 р. № 267-р «Про зупинення протягом 1995 р. видобутку вугілля на 19 найбільш збиткових

Таблиця 1

Періоди розвитку вугільної промисловості України

№ з/п	Періоди розвитку вугільної промисловості	Максимальний обсяг видобутку вугілля	
		Визначений рік	Обсяг видобутку, млн. т
1	Перше піднесення промисловості (1901-1917)	1916	24,5
2	Період Громадянської війни (1918-1921)	1918	6,8
3	Друге піднесення промисловості (1922-1940)	1940	76,2
4	Період Великої Вітчизняної війни (1941-1945)	1945	30,3
5	Післявоєнне піднесення промисловості (1948-1976)	1976	218,2
6	Період спаду і стабілізації (1977-2005)	2000	80,3

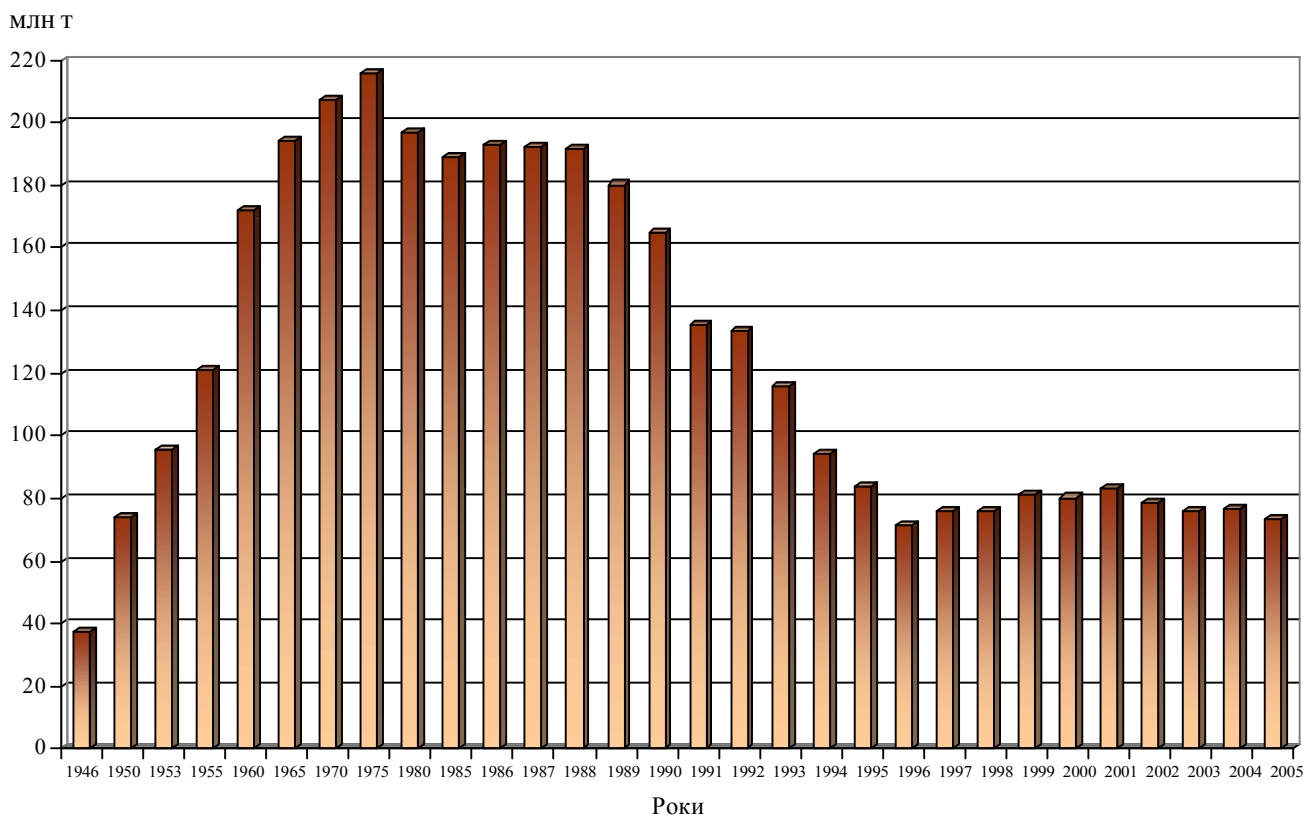

Рис. 1. Динаміка видобутку вугілля

неперспективних шахтах» із створенням Української державної компанії з реструктуризації підприємств вугільної промисловості (ДП УДКР). Узагалі ліквідація шахт розпочиналася ще до створення ДП УДКР. Роботи виконувалися виробничими об'єднаннями, на балансі яких перебували шахти, що підлягали закриттю.

Реконструкція шахт Донбасу до 1932 р. здійснювалася повільно, що визначалося низькими темпами ведення капітальних гірничих і будівельних робіт, затримкою в одержанні обладнання. Досягнення нових потужностей затягувалося в ряді випадків унаслідок нереально прийнятих в проєктах показників річного посування вибоїв. Так, по шахтах «Красний Профінтерн», ім. К. Маркса і «Юний Комунар» темпи посування були закладені в 945 м за рік, а у всіх інших шахтах — в середньому 900 м за рік, що було нереально при довоєнному рівні гірничої техніки.

Усе ж таки, переборюючи труднощі з відновленням шахт, Донбас зміг досягти зростання видобутку вугілля. Шахтобудівники, що реконструювали багато старих шахт, внесли у справу підвищення видобутку свій вагомий внесок [1].

Потреби країни у вугіллі в роки перших п'ятирічок все більше зростали. Так, плановим завданням на 1932 р. передбачалося добути в Донбасі 52,5 млн.

тонн, фактично було добуто 45 млн. тонн; в 1937 р. передбачалося добути 80 млн. тонн, в дійсності було добуто 77,4 млн. тонн. Вугільна промисловість відставала від потреб держави.

Питання про необхідність нового шахтного будівництва виникло ще в 1925 — 1926 рр., без цього відновлення й реконструкція старих шахт навіть у великому масштабі не забезпечували необхідного обсягу видобутку вугілля. Уже тоді почалося будівництво 24 шахт і проєктування нових вугільних підприємств. З уведенням до експлуатації нових шахт їх значення в загальному видобутку зростало, незважаючи на одночасне збільшення потужності старих шахт за рахунок їх реструктуризації.

На друге п'ятиріччя було накреслено ще більше зростання видобутку на нових шахтах. Так, за планом, затвердженим XVII з'їздом ВКП (б), передбачалося одержати із нових шахт в 1938 р. до 50% загального обсягу вугілля, що добувалося в басейні. Фактично, у зв'язку з повільним освоєнням проєктних потужностей, нові вугільні підприємства перевищили видобуток старих шахт (52 % видобутку по басейну) лише у 1940 р. [2]

Відзначимо, що технічний рівень нових шахт був вище за рівень реконструйованих, оскільки при

реконструкції нерідко зберігалися старі технологічні вузли, переобладнувати які було недоцільно або неможливо.

Нові ж шахти будувалися з урахуванням найбільш прогресивної техніки та повної ув'язки всіх технологічних вузлів від вибою до вантаження вугілля в залізничні вагони.

Нові великі шахти довоєнних п'ятирічок за потужністю, гірничими параметрами, технічною оснащеною докорінно відрізнялися від старих.

Великі й середні (до 500 — 300 тис. за рік) шахти закладалися переважно в першу п'ятирічку. Наприклад, з 1932 р. за відсутністю вільних шахтних ділянок з великими запасами вугілля та деякими змінами в оцінці доцільності й ефективності будівництва великих шахт кількість вугільних підприємств потужністю більше 500 тис. т, що будувалися, скорочувалося.

Таким чином, нові донецькі шахти були в той час в технічному відношенні передовими підприємствами.

Перехід в другій п'ятирічці та в перші роки третьої п'ятирічки від будівництва великих шахт до спорудження шахт середньої потужності дало вираш у часі та забезпечило швидке введення до експлуатації нових потужностей. У 1937 — 1941 рр. закладалися головним чином підприємства потужністю 100 — 300 тис. т і зовсім мало потужністю 500 — 900 тис. т.

У роки довоєнних п'ятирічок було збудовано 100 нових шахт. У 1940 р. в Донбасі працювало 306 шахт.

У 1949 р. в основному були відбудовані і введені в експлуатацію 300 шахт. За післявоєнні роки в Донбасі було споруджено 277 шахт загальною потужністю 86 млн. тонн.

Нове будівництво шахт почалося з 1949 р. Лише в 1957 р. споруджено 37 комсомольських шахт. У 1968 р. діяло 432 вугільні шахти загальною потужністю 176 млн. т.

Кількість шахт, що побудовано в Донецькій області за періоди до 1932 р. та 1932 — 2007 рр., за узгодженими даними інституту Дондипрошахт, становить більше 120 технічних одиниць (орієнтовно 125 — 130), з них діючих становить 85 одиниць (таблиця 2) і близько 40 вугільних підприємств (шахт) зупинено в режимі очікування ліквідації та закриття, ці шахти зосереджено в ДП «Обласна дирекція “Донвуглереструктуризація”».

Структура сучасного шахтного фонду в Донецькій області за даними ВО «Укрвуглегеологія», наведеними в науково-дослідній роботі ІЕП НАН України [5, с. 21 — 22], налічує в цілому 212 підприємств з різними формами власності (табл. 3).

Державні вуглевидобувні підприємства, що перебувають в системі Мінвуглепрому, мають виробничу потужність 35,5 млн. тонн. Виробнича потужність

підприємств недержавної форми власності (орендних і акціонерних) складає 7,4 млн. тонн. І, нарешті, малі приватні вуглевидобувні підприємства (нетипові гірничі підприємства) мають сумарну виробничу потужність 3,6 млн. тонн. Останні підприємства за даними на 1.01.2007 мають запасів кам'яного вугілля 665 млн. тонн (балансові — 487 млн. тонн, забалансові — 178 млн. тонн). Причому у межах гірничих відводів шахт ДП «Донвуглереструктуризація» балансові запаси складають 82,6 млн. тонн.

У зв'язку з особливою актуальністю енергозабезпеченості держави сьогодні проблемними стають питання щодо відродження вугільної промисловості через побудову нових шахт чи проведення реконструкції діючого шахтного фонду, чи освоєння резервних запасів вугілля з урахуванням їх як експлуатаційних.

Шахтний фонд вугільної промисловості України надто зношений. Свідчення цьому — розподіл шахт Донецької області за термінами експлуатації [5]: більше 70 років — 22 %; від 50 до 70 років — 25%; від 30 до 50 років — 44 %; менше 30 років — 9%.

Протягом багатьох років виробничі потужності постійно знижуються внаслідок систематичного зменшення обсягів інвестицій у вугільну промисловість, тому шахтний фонд України оцінюється як критичний.

Визначення основних напрямів відтворення й оновлення шахтного фонду вугільної промисловості на основі виявленої динаміки розвитку шахтного фонду та з урахуванням основних економічних показників роботи галузі є надто актуальним.

Покращання нинішнього стану вугільної промисловості України й забезпечення подальшого ефективного функціонування вітчизняної вугільної галузі в умовах відкритості національної економіки можливі лише за рахунок прискореного оновлення її матеріально-технічної бази й перебудови виробничої та організаційно-економічної структури, для чого необхідно на основі аналізу сучасного стану шахтного фонду вугільної галузі визначити основні напрями підвищення конкурентоспроможності вугільного виробництва.

З оцінки сучасного стану шахтного фонду, рівня розвитку техніки і технології вуглевидобутку постає назріле питання щодо переоцінки діючих кондицій вугільних пластів.

Об'єктивна й реалістична оцінка геологічної бази на основі сучасних техніко-економічних передумов її кондиційності докорінно може змінити наші уявлення про потенційні можливості ролі вугілля в паливно-енергетичному балансі нашої країни. Традиційна техніка й технологія в наявних гірничо-геологічних умовах сьогодні вичерпали свої можливості в підвищенні показників ефективності вуглевидобутку. Багаторічні спро-

Таблиця 2

Перелік діючих шахт, побудованих у Донецькій області

№ з/п	Найменування шахт	Введення до експлуатації, рік	Остання реконструкція, рік	№ з/п	Найменування шахт	Введення до експлуатації, рік	Остання реконструкція, рік	за період 1932-2007 роки	
								3	4
1	ш. ім. А. А. Скочинського	1975	-	20	Південнодонбаська №1	1973	-		
2	ш. «Жовтневий рудник»	1974	-	21	Південнодонбаська №3	1985	-		
3	ш. ім. Е. Т. Абакумова	1945	-	22	ім. В.М.Бажанова	1957-І черга 1964-ІІ черга	-		
4	ш. ім. М. І. Калініна	1961	1974	23	Холодна Балка	1957	2003		
5	«Ясиновська-Глибока»	1961	-	24	ім. С. М. Кірова	1947	2006		
6	«Україна»	1963	-	25	ім. О. Г. Стаханова	1974	-		
7	ш. «Кураховська»	1943	1984	26	№1/3 Новгородівська	1949/1953	-		
8	«Піонер»	1961	-	27	Росія	1960	-		
9	«Жданівська»	1957	-	28	Добропільська	1941	-		
10	Моспінська	1944	1976	29	Беліцька	1959	-		
11	ім. В. І. Леніна ДП «Макіївугілля»	1955	-	30	Білозерська	1954	-		
12	Північна ДП «Макіївугілля»	1971	-	31	Новодонецька	1968	1973		
13	ім. К. А. Румянцева	1932	1969	32	Шахтарська – Глибока	1986	-		
14	Булавинська	1945	2004	33	Прогрес	1973	-		
15	Єнакіївська	1956	2005	34	Щегловська – Глибока	1967	-		
16	ш/у Волинське (у складі 5-ти шахт – Донецька КСМ №1, Донецька КСМ №2, Севаст'яновська, Черкаська КСМ, Волинська)	1955	-	35	№22 Комунарська	1945	-		
17	Куйбишевська	1939	-	36	Краснолиманська	1958	-		
18	ім. А. І. Гайового	1947	1968	37	ім. О. Ф. Засядька	1970	-		
19	Трудівська	1952	1995	38	Красноармійська – Західна №1	1990	-		

1	2	3	4	1	2	3	4
39	Комсомолець Донбасу	1980	-	53	17-17-біс	1932	1965
40	Чайкіно	1960	1972	54	ім. М. Горького	1962	-
41	ім. К. І. Кисельова	1932	1973	55	Глибока ш/у Донбас	1957	-
42	Калинівецька - Східна	1957	-	56	ім. 60-ліття Рад. України	1959	-
43	Комуніст	1956	-	57	Нова	1950	1996
44	Ординська	1954	1972	58	Постніковська	1957	-
45	Торецька	1939	1952	59	Вінницька	1957	-
46	ім. Ю. О. Гагаріна	1963	2003	60	ім. 60-ліття ВЖСР	1958	-
47	ім. Д. С. Коротченка	1960	-	61	Тернопільська	1954-1958	-
48	Вуглегорська	1956	2001	62	Житомирська	1957	-
49	Полтавська	1956	2001	63	Зуївська – на базі дрібних самостійних шахт – №1 – 2 Ясиновецька, 83 – 84, Комунарська (складається в свою чергу з шахт Харцизьська і № 22)	1957	-
50	ім. XVII Партиз'їзду.	1936	1961	64	ім. 1 Травня	1932	-
51	№17	1946	-	65	Північна ДП Сніжнеантрацит	1960	-
52	Ольховатська	1944	2003	Разом - 65(73)			
введені до експлуатації до 1932 року							
1	Лідівка	1904	1976	11	Лловайська	1929	1957
2	ім. Г. М. Димитрова	1916	1974	12	Зоря	1927	1972
3	ім. В. І. Леніна ДП Артемвугілля	1889	1961	13	ім. Чапаєва	1912	-
4	ім. Калініна ДП Артемвугілля	1892	1974	14	Центральна	1911	1964
5	ім. Ф. Е. Держинського	1896	1988	15	Путилівська	1919	1991
6	Південна	1877	1964	16	Північна ДП «Дзержинськвугілля»	1901	1964
7	ім. К. Маркса	1902	2003	17	№4-21	1901	1962
8	ім. Челюскінців	1913	1975	18	Новодзержинська	1916	1981
9	Бутовська	1928	1979	19	ім. Л. І. Лутугіна	1931	1965
10	Алмазна	1930	-	20	Комсомолець	1900	1949
				Разом 20			

Шахтний фонд діючих підприємств Донецької області

Виробниче об'єднання, державне підприємство, самостійні державні підприємства, підприємства малих форм власності	Діючі шахти на 01. 01 2006 р.		у тому числі			
	Кіль- кість, од.	Потуж- ність, тис. т.	коксівні		антрацити	
			Кіль- кість, од.	Потуж- ність, тис. т.	Кіль- кість, од.	Потуж- ність, тис. т.
1. Мінвуглепром України	141	35500	63	18605	34	5645
1.1 Державні підприємства з видобутку вугілля	61	28745	31	14335	11	4340
1.2 Самостійні шахти	26	6755	11	4170	6	1305
1.3 ДП «Донвуглерес- труктуризація»	54	-	21	-	17	-
2. Інші підприємства	4	7380	2	4500	-	-
2.1 Орендні						
2.2 Акціонерні	2	5100	1	3000	-	-
3. Нетипові гірничі підприємства (малі форми приватної власності)	67	3574	8	1890	54	1409
3.1 На полі діючих шахт	14	2208	2	1800	8	133
3.2 У межах резервних ділянок групи «а» — для будівництва нових шахт	7	90	2	-	5	90
3.3 У межах резервних ділянок групи «б» — для реконструкції діючих шахт	2	-	-	-	2	-
3.4 У межах перспек- тивних для розвідки ділянок шахт	3	200	1	-	2	200
3.5 На полі закритих шахт	29	464	3	90	25	374
3.6 Відновлені зі списаних запасів	12	612	1	-	11	612
Всього по області:	212	46454	73	24995	88	7054

би створити високопродуктивну техніку для відпрацьовування малопотужних пластів менш 0,8 м (на них зосереджено понад 30 % усіх запасів), круто-похилих і крутих пластів не увінчалися успіхом [5, с. 23 — 24].

Очевидно, що для освоєння таких запасів потрібні інші, нетрадиційні технології видобутку вугілля, але це не найближча перспектива, а далеке майбутнє. У загальній оцінці кондиційних запасів вугілля величезну роль грає і такий параметр, як глибина розробки. Як показник кондиційності цей параметр сьогодні не фігурує. Глибина розробки для підрахунку запасів вугілля зараз прийнята 1600 м. З позицій сучасних технічних можливостей і економічної доцільності (не кажучи вже про вірогідність самої розвідки) робота на таких глибинах досить проблематична. Проектно-пошукові роботи з обґрунтування цього параметра не проводилися [6].

Таким чином, матеріальною основою вугільної промисловості України є її шахтний фонд, який є надзвичайно старим. Стан шахтного фонду, незважаючи на закриття значної частки неперспективних шахт, залишається незадовільним. У його структурі переважають шахти з обмеженими виробничими потужностями, на яких внаслідок наявності «вузьких» місць в технологічних ланцюгах неможливо використати високопродуктивну техніку, а це обмежує перспективи підвищення їх роботи.

Перспективними пропозиціями, поряд з важливими економічними пропозиціями (фінансово-матеріальне забезпечення тощо), щодо збереження й відтворення шахтного фонду можуть бути:

1. При розгляді й прийнятті рішень про подальшу роботу шахт, які мають значні промислові запаси ву-

гілля, виходити, за інших рівних умов, з наявності запасів вугілля, що залишилися, гірничо-геологічних умов залягання, якості вугілля й потреби в ньому в ринкових умовах господарювання.

2. Для успішного вирішення проблем інноваційного розвитку вугільних шахт реалізовувати заходи щодо прискореної підготовки лінії очисних вибоїв, прискореного впровадження у виробництво устаткування нового технічного рівня поряд з вирішенням кадрового забезпечення (збільшення кількості робітників з видобутку вугілля та інженерно-технічних працівників, навчання й підготовки персоналу).

Література

1. **История** технического развития угольной промышленности Донбасса. — К. : Наук. думка, 1969. — С. 331 — 335. 2. **Восстановление** угольной промышленности Донецкого бассейна. — М., 1957. — Т. 1. 3. **Амоша О. І.** Актуальні проблеми розвитку вугільної промисловості України / О. І. Амоша, В. І. Логвиненко // Економіка України. — 2006. — №12. — С. 4—11. 4. **Концепція** реформування вугільної промисловості : Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 травня 2008 р. №737-р. : <http://www.mvr.gov.ua>. 5. **Оцінка** сучасного стану вугільної галузі Донецької області та розробка пропозицій щодо розвитку вугільної промисловості України : Звіт про НДР / НАН України. Ін-т економіки пром-сті / кер. В. Грінюв. — Донецьк, 2008. — 180 с. 6. **Грінюв В. Г.** Проблема мінерально-сировинної бази вугільних родовищ Донецької

області / В. Г. Грінюв, О. П. Каліущенко // Уголь Украины. — 2007. — № 8. — С. 11 — 13.

Кабанов А. І. Збереження шахтного фонду і проблеми реструктуризації вугільної галузі: ретроспектива та перспективи

Розглянуто стан шахтного фонду вугільної галузі в цілому та вугільного району Донбасу в ретроспективі та окреслено перспективи його збереження та відтворення.

Ключові слова: шахтний фонд, реструктуризація, технічний рівень, відтворення, інновації.

Кабанов А. И. Сохранение шахтного фонда и проблемы реструктуризации угольной отрасли: ретроспектива и перспективы

Рассмотрено состояние шахтного фонда угольной отрасли в целом и угольного района Донбасса в ретроспективе и очерчены перспективы его сохранения и воссоздания.

Ключевые слова: шахтный фонд, реструктуризация, технический уровень, воссоздание, инновации.

Kabanov A. I. Maintenance of mine fund and problem restructuring of coal industry: retrospective view and prospects

The state of mine fund of coal industry is considered on the whole and coal district of Donbassa in a retrospective view and the prospects of his maintainance and recreation are outlined.

Key words: mine fund, restructurisation, technical level, re-creation, innovations.